

Tifkiriet tat-Tieni Gwerra Dinjija

Iż-żewġ kitbiet li deheru fil-programm tal-festa tas-sena 2010 mis-Soċjetà Mužikali Lourdes - Qrendi, tal-ewwel f'paġna 147 intitolat "Messerschmitt Bf109" miktub mis-Sur Paul Zammit u t-tieni f'paġna 148 bl-isem: "Ser iwaddbulna fjuri u ċikkulata – Malta 1940" mis-Sur Kevin Cassar qanqluli l-memorji ta' żminijiet koroh li għaddejna minnhom aħna li għexniehom matul it-tieni gwerra dinjija li seħħet bejn l-1939 u l-1945. Il-martirju ta' Malta beda fil-11 ta' Ġunju 1940 meta Benito Mussolini, il-Kap faxxista Taljan iddikkjara gwerra kontra l-Ingilterra u Franzia fl-10 ta' Ġunju, 1940.

Peress li aħna konna noqgħodu l-Isla, li kif jaf-kulħadd, hija mdawwra bil-baħar, u mimlija bil-bċejjeċ tal-baħar tal-flotta Ingliża, kien ċar li l-akbar konċentrazzjoni ta' attakki kien ser ikun fuq it-tarzna u l-bastimenti navali, kif ukoll fuq stallazzjonijiet militari mxerrdin mal-gżira Malta. Kif intqal fil-kitbiet imsemmija, Malta ma kinitx ppreparata għall-gwerra. Hal-lewha għerja sew għall-ħbit mill-ajru u fin-numru ta' fortizzi. Madanakollu il-flotta ngliza kienet mill-aktar qawwija.

Ta' min jgħid li l-gvernijiet Ingliżi donnhom kien f'konflitt bejniethom dwar is-sigurtà ta' certi kolonju u wieħed għandu għax jaħseb li nqabdu fuq sieq waħda u per konsegwenza ma kinux ippreparati għal-ġwerra, speċjalment kontra l-Ġermanja li, minn naħha tagħha, kienet ilha tarma ġmielu, kemm f'dik li hi armata kif ukoll f'ajruplani tat-taqbid. Dan ġibed l-attenzjoni ta' hafna pajjiżi, speċjalment tal-istess Ingilterra li bdiet bi programm mgħażżeġ fil-produzzjoni ta' armamenti u li imma xorta waħda ma kienx il-aħħaq mal-qawwa tal-armata Ĝermaniża.

Min-naħha l-oħra kien hemm min ammira l-Ġermanja kif din preparat b'mod dixxipplinat it-truppi tagħha. Fost dawn kien hemm id-DUCE Benito Mussolini. Dan tant mela rasu b'li ra b'għajnejh illi meta mar lura lejn pajjiżu mill-Ġermanja, thajjar jimita lil Adolf Hitler, il-Kancillier tedesk. Id-differenza kienet li dawk kienu Ĝermaniżi, li hafna minnhom kellhom kapaċitajiet ta' organizzazzjoni u armata kbira bl-aqwa fost il-Ġenerali bħal ngħidu aħna Erwin Rommel, Guderian, Mastein u oħrajn, filwaqt li t-Taljani, għad li ma kinux neqsin minn nies kapaċi, aħna li

nafuhom bħala persuni ta' hila fil-kamp mužikali u artistiku, kellhom xi haġa nieqsa fejn tidħol hila fil-kumbattiment. Min-naħha l-oħra l-Ingliżi sabu ruħhom mhux preparati u kellhom jużaw armamenti antiki, tant li xi wħud sqaṛrew li l-Ingilterra daħlet fi gwerra b'armi tal-ewwel gwerra, dik tal-1914 – 1918.

Il-gvern Ingliż taħt il-prim ministru Nevil Chamberlain ipprova jsib xi mod sabiex lil Mussolini jħajjru ma jidħolx fi gwerra bħala alleat ta' Hitler. Hawn insibu manuvri minn taħt, liema manuvri aħna l-Maltin ma stajniex inkunu nafu bihom. Kien "Top Secret!" Intqal li dan Chamberlain, li kien bniedem li prova jikseb il-paċi sal-aħħar anki ma' Hitler, kien kiteb hekk fid-djarju tiegħu.

"Li kieku kellna noħorgu minn dan l-ġħawġ (il-konflitt mal-Italja) billi nċedu lil Malta u Ĝibiltà u xi territorji Afrikani, aħna nkunu pronti naċċettaw." Winston Churchill kien xettiku dwar dan. Kien jaħseb li ftit seta' jsir b'dan il-ħsieb (li nċedu l-kolonji). Madankollu sostna li din kienet materja li dwarha kelli jieħu deċiżjoni biss il-Kabinett tal-Gwerra. Dan il-kabinett tal-Ministri, li kien għandu bit-togħima hażina b'dak li kien ġra fi Munich, meta Hitler kien assigura lil Chamberlain li hu (Hitler) ma kellu l-ebda intenzjoni li jattakka pajjiżi oħra.

Dakinhar Chamberlain mar lura l-Ingilterra jxejjjer "biċċa karta" (l-assigurazzjoni) mingħalihi li kien kiseb "il-paċi fi żminijietna." Dwar l-idea li jċedi lil Malta u l-Ġibiltà sab oppozizzjoni minn diversi personalitatijiet, fosthom Sir Archibald Sinclair. Greenwood, membru

parlementari fil-partit Laburista ngliz kien tkellem b'ton politiku meta tenna li l-akbar delitt li seta' jsir kien li "... jsiru jafu b'dan u ninqabdu.

U jekk Mussolini jaċċetta l-offerta li aħna nċedu lil Mata u l-oħrajn, Hitler żgur li jsir jaf. Jekk isir magħruf li aħna qed ninegozjaw akkost li nċedu territorji ingliżi il-konsegwenzi jkunu terribbli." Madanakollu, Mussolini kien digà għarraf lill-ambaxxatur Amerikan f'Ruma, Willian Phillip, li dawn il-manuvri mill-ingliżi kien waslu tard wisq u hu (Mussolini) tilef kull tama biex jaċċetta t-territorji msemmija fil-Mediterran.

Issa niġu għalina li konna qed ngħixu f' Malta. Wara l-ewwel ħbit (11.6.1940), l-ewwel ma laqtuha kien diversi lokalitajiet. Ta' min issemmi lil Sant'Iermu fejn inqatlu 6 suldati Maltin tal-first heavy regiment RMA – Joseph Galea, Michael Angelo Saliba, Richard Micallef, Carmel Cordina, Paul Debono u ż-żagħżugħ Philip Busuttil. Dawn kien fost l-ewwel vittmi tal-gwerra f' Malta. Filgħaxja reġa' sar it-tielet ħbiet li kkawża ħafna ħsarat f'Haż-Żabbar, Hal Tarxien, il-Verdala Barricks (Bormla), il-Forti Rikażli, il-Port il-Kbir u c-ċimiterju tat-torok fil-Marsa. Il-familja tiegħi: Missieri (li kien suldat fil-K.O.M.R. fit-taqṣima tal-infanterija), ommi, u ħamest itfal – kollha taħt l-erbatax-il sena, u n-nanna, mara invalida, konna digħi tlaqna mill-Isla u morna Hal Tarxien. Hemm, waqt li darba kont sejjer għall-quddiesa tas-sebġha ta' filghodu daqqet is-sirena u dort lura lejn id-dar. Kelli disa' snin!

Wara dawn l-attakki morna noqgħodu għal ftit zmien Haż-Żebbuġ. Fil-fatt ergajna nżilna l-Isla f'Diċembru 1940 għax kif kien jaħseb kulħadd : "... dawn it-Taljani mhux ta' min jibża' minnhom." Imma kemm għarralna !

II-Ġermaniżi

Meta l-armata ta' Mussolini fl-Afrika ta' Fuq ġiet imħarbta mill-qawwiet Ingliżi, minkejja li din kienet tgħodd ferm inqas mill-qawwa Taljana, Hitler ma felaħx jara lil sieħbu jaqa' għaċ-ċajt u fornieh bl-aħjar truppi – L-Africa Corps – taħt il-kmand ta' wieħed mill-aħjar Generali Erwin Rommel. Mill-banda l-oħra fi Sqallija niżlu l-Lufwafe! Dawn wara r-rebħiet u l-herba li ħallew minn nazzjonijiet Ewropej bħall-Polonja, iċ-Čekoslovakkja, il-Belġju, l-Olanda u Franzia hassewhom invinċibbli.

Kienu raw ħafna taqbid u għaddew minn prova iebsa, speċjalment fil-battalja kontra l-Ingilterra, li kontra qalbhom kellhom jabbandunawha telliefa. Imma Malta – din il-biċċa art bi ftit fortizzi u difiżza tal-ajru dghajfa, x'seta' jżommhom li ma jagħmluhiex herba?

Intant fl-10 ta' Jannar 1941 dahlet fil-port il-kbir

l-HMS Illustrious, li kienet iġġorr fuqha l-ajruplani. Trakkat f'Parlatory Wharf, fejn illum hemm il-baċir numru 6, magħruf aħjar bħala ir-Red China Dock. Fis- 16 ta' Jannar ġew ghaliha u ħalfu li minkejja li ma rnexxielhomx jagħrquha barra mill-ibħra territorjali ta' Malta issa kienu certi li din kienet se ssib qabarha fil-Port il-Kbir. Aħna fl-Isla l-HMS Illustrious kienet biss daqs 700 metru 'il bogħod minnha.

Meta daqqet is-sirena baħri Ingliż ordnalna ninżlu fix-xelter u hekk għamilna. Minn dak `il waqt `il quddiem qamu x-xjaten kollha! Sparar tāl-kanuni, kemm minn fuq l-art u ohrajn mill-flotta stazzjonata fil-port: Xita ta' bombi neżlin bla waqfien mill-ajruplani Ĝermaniżi u aħna fix-xelter bdejna nogħlew ma' kull splużjoni. Fil-qiegħ tax-xelter kulħadd kien jitlob ir-rużarju.

Fil-bokka ma tara xejn ħlief id-daħħna tal-blast. Meta għaddha l-attakk tlaqt niġri għal fuq is-sur ta l-Isla – L-illustrious kienet għadha hemm u bejni w-bejn ruħi stagħġġibt kif m'għerqitx. Minn ftit 'l isfel minn fejn kont smajt lil ommi tgħajjajtli, inżilt u mort id-dar fejn sibthom ilkoll miġburin fil-kamra ta' ġewwa mwerwrin.

Kantuniera 'l isfel kien hemm ħerba waħda. Missieri li dakinhar nzerta frank mar iġib ambulanza biex tieħu lin-nanna għażiex ma stajniex inġorrha magħħna. Triq il-Vitorja kien hemm xena tal-waħx. Bini shiħ imwaqqfa', ilmjiet minn kanen mifquha, nies tal-A.R.P. jiġru bl-istretchers – kienet qisha xena meħudha minn film.

Dakinhar mietu 19-il persuna fl-Isla fosthom is-sacerdot żagħżugħ Dun Ĝwann Teuma Relf u ħudu: 28 persuna oħra tilfu ħajjithom il-Birgu u oħra madwar il-port. Il-knisja tal-Isla ntlaqtet ukoll mill-ħbit u kompliet tintlaqat fid-19 ta' Jannar. Aħna, f'xi l-Erbgħa ta' wara' nofsinhar tlaqna b'sorra f'idejna lejn iż-Żejtun għand xi qraba t'ommi li fetħulna l-bieb beraħ fi Triq San Pietru. Lin-nanna ħaduha toqgħod San Vincenz De Paule.

Wara ż-Żejtun ergajna sibna ruħna Haż-Żebbuġ. Maż-żmien kollox indara iżda l-ġuħ li ġarrabna, minbarra l-bombi, lejl u nhar, kien terribbli. F'Lulju 1942 konna wasalna fl-aħħar biex incedu. Dan minbarra l-biċċa ta' invażjoni iminenti. Imma l-Madonna li kif jaf kulħadd konna nitolbuha b'fiducja kbira waslet fil-Port il-Kbir tagħna bastimenti b'ikel u munizzjon li reġa' għolla l-moral ta' kulħadd. Madankollu l-prezz kien qares għażiex mijiet ta'bahrin ingliżi sabu qabarhom fil-qiegħ tal-Mediterran.

Instant ir-rebħiet li 88th army Ingliżi mmexxija mill-Field Marshall Bernard L. Montgomery bdiet tavvanza fuq il-qawwiet Ĝermaniżi u dawk Taljani fl-Afrika ta' Fuq filwaqt li l-Amerikani żbarkaw fl-Algerija fejn wara taqbid aħrax l-armata Ĝermaniżi

giet daharha mal-ħajt fit-tuneżija u ċediet. Madankollu, il-Field Marshall Erwil Rommel kien diga' telaq lejn il-Ġermanja. Issa l-alejati bdew iħejju għall-invażjoni tal-Ewropa u bdew minn Sqallija. F'Malta kellna diversi truppi tal-8th Army tal-Commonwealth. Fosthom kellna dawk mill-Mawritanja u oħrajn minn Basutoland (illum il-Lesoto).

Nies minn dawn in-naħħat qatt ma konna rajna qabel. Fost in-nies mill-Mawritanja(eks kolonja Franciżu) kien hemm suldat li qabel il-gwerra kien għalliem. Għamilna ħbieb miegħu u beda jagħllimna xi ftit Franciż. Kellu madwar 25 sena. Fl-Imnarja tal-1943 daħal bla mistenni ajruplan Germaniż – Messerschmitt – u l-kanuni tal-fortizza laqtuh. Il-bdot tiegħu qabeż bil-paraxut u niżel xi nofs kilometru minn fejn konna, f'Misraħ Muxi. Is-suldat – Roland Toofany – u jien ġrejna lejn id-direzzjoni li kien waqa' fiha l-bdot. Peress li l-post fejn waqa' eżatt ma konniex nafuh staqsejt xi rgiel jgħidulna fejn niżel. Qalulna li kien fuq bejt u aktarx kien armat.

Kelli 12-il sena dak iż-żmięen. Jien għedt lil Roland u dan tela' jiġri fuq il-bejt u jien warajh. Sibna zagħżugħ ta tnejn u għoxrin sena, iserraħ mal-ħajt u jżomm wiċċu. Niżżejlnieħ isfel u f'kemm trodd salib waslu xi suldati ingliżi bi trakk u ħaduh flimkien ma' Roland xi mkien biex jipprotegħu. Wara l-gwerra dan il-bdot li ismu kien Hermann Harnish, ġie Malta biex iżur il-lokalità fejn kien waqa' imma ma sabx tarf.

Halla nota fil-Mużew tal-Gwerra, il-belt, biex forsi jiġi kkuntattjat. Inzerta li certu John Galea minn Haż-Żebbuġ kien iżomm djarju u qalulu bih. Dan kitiblu u meta reġa' ġie Malta ħadu fuq il-post fejn niżel bil-paraxxut kif ukol fejn kien waqa' l-ajruplan li minħabba fih tfajla ta 17-il sena, Katarin Vella,

sfat maqtula. Jien kont tħlabt lil John Galea jagħtini l-indirizz tal-bdot li kien joqgħod f'Cologne, il-Ġermanja u ktiblu. Dan irrispondieni lura fejn qalli li meta ġara l-każ kien beża' ħafna li jitlef ħajtu f'Malta. Dan aktarx kien l-akħħar ajruplan li waqa' fuq art Maltija.

Kif jidher, għaddejna minn ħafna avventuri jum wara ieħor. Matulek ja gwerra rajna nies imutu bil-biża' fuq wiċċna, bit-tifrik madwarna, bil-ġuħi, bi l-jieli u ġranet fix-xelter. L-agħar fl-istaġun tax-xitwa meta konna norqu bil-ħwejjeg b'kollo u fost kollox aħna tal-iblet soffrejna wkoll minn nuqqas ta' privatezza għax fix-xelter kulħadd kien jgħaddi minn fuqek meta tipprova torqod fil-passaġġ.

Saru wkoll atti ta' eroiżmu minn nies ħaddiema – dawk tal-ARP – nies li kelhom jissugraw ħajjithom biex jaqilgħu nies mirdumin taħt tunellati ta' bini mgarraf. Dawk ta' tarznari li ssugraw ħafna biex isewwu il-bastimenti naval. Jissemmu' l-każ tal-ġħaddas Joseph Gauci miż-Żurrieq li ġie mitlub jinżel taħt l-HMS Illustrious biex jagħmel pjanta tal-ħsara li ġarrbet, u dan sar waqt attakk fuqha.

Illum qed ingawdu l-libertà u l-paċċi. Tajjeb li wieħed jiiftakar f'dawk kollha li biex akkwistajna dak li għandna batew u ġarrbu kull forma ta' tbatija u saħansitra l-mewt, fosthom nies tas-servizzi, Maltin u barranin. Niżżu ħajr 'l Alla u l-Madonna għall-kuraġġ li wrew missirijietna, biex l-ġħadu nazista u faxxista seta' jiġi meghħlub u mirbuħ minkejja l-qawwa tiegħu.

Referenzi:

- Ara l-ktieb ta' George Price: "I Know these dictators"
- Ara l-ktieb ta' Richard Collier "1940, the world in flames"
- Ara l-ktieb ta' Ian Cameron "Red duster, white sign".

Mario tal-ħaxix

għal frott u ħaxix frisk

Fil-pjazza tal-Qrendi